

A felvilágosodás nyugat-európai képviselői és a felségsértés büntetének fogalma

A középkori büntetőjogban, az uralkodó- és az állam elleni bűncselekmények terepén alakult ki leghamarabb az állam büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos igénye, ahol a büntetőpolitikai elképzelésekben leképeződik a rendi társadalom értékítélete, erkölcsi rendje. Az ítéletlevelekben és a jogszabályokban jól végigkísérhető az a folyamat, hogy a nemzetségfő, a fejedelem, illetve a király életét, testi épségét és hatalmát fenyegető vagy sértő tett erkölcsi és jogi értékelése, miként lényegül át, hogyan válik az istentől nyert hatalmat, a koronát végezetül pedig az államot fenyegető deliktummá, közjogi elemekkel alátámasztott, az uralkodótól egyre függetlenebb, állandóan működő bíróságok által elbírált közbűncselekménnyé.

A politikai indíték és bosszú kellő indítékot szolgáltatott a hatalom számára, hogy a büntető-eljáráshoz kapcsolódóan azon területeken is kinyilvánítsa akaratát, éreztesse erejét, amelyek gyakorlatilag már nem tartoztak sem a kezdetleges jogszabályok szabályozási területére, sem pedig a büntető hatóságok hatalmába. A 15–16. századi európai büntetődogmatikába beépülő római- és kánonjogi intézmények és elemek hatására jól láthatóvá válik a felségsértés (*crimen laesae maiestatis*) és a felségárulásnak – hűtlenségnek (*perduellio - nota infidelitatis*) kerettényállássá való fellazulása, amely dogmatikailag és az elkövetési magatartások eredeti jelentése oldaláról hosszabb távon zűrzavaros helyzetet eredményezett. Mind a védett tárgy, mind a személyi- és területi hatály kérdésében fellazultak az uralkodók és az államok felségét védő tényállások, nagy számban olvadtak be eltérő magatartások, tágan értelmezve az uralkodó és a felség (isten, uralkodói, államterületi) fogalmát.

A Magyar Királyság belpolitikai helyzete diktálta szigorításba szintén belefért a hűtlenség kínálta súlyos követelmények és a gyakran királyi felségjogként értelmezett eljárásjogi szabályok meghatározása és alkalmazása, azonban egy idő után a kivételes bűnnek kijáró kivételes fórumok és büntetések kezelhetetlen helyzetet eredményeztek. „Súlyos hiba, ha felségsértés nevével illetünk olyan cselekményt, amely nem az. (...) De ez vajon nem teljes gondolatzavart jelent-e? Egy más bűncselekménynek a felségsértés nevével való elnevezése vajon nem csökkenti-e a felségsértés bűnének iszonyatosságát?” — írja a szerte Európában lezajló folyamatról Montesquieu.^[1]

[1] Montesquieu, 1962, 364.

I. AZ ÁLLAMI BÜNTETŐHATALOM KITELJESEDÉSE ÉS A KODIFIKÁCIÓS TÖREKVÉSEK

Az abszolutista hatalomgyakorlás európai és magyarországi térhódítása együtt járt a területi partikularizmus felszámolásával, valamint az igazságszolgáltatás egységesítésére és központosítására való törekvések felerősödésével. A klasszikus királyi ügyek — felségsértés, hűtlenség, tiltott magánharc, pénzhamisítás — esetein túlmenve megkezdődött a köztörvényes bűncselekmények hivatalos állami üldözése. Az állam kiterjesztette büntetőhatalmi igényét a társadalom és magánszemélyek érdekeit érintő közösségellenes cselekedetek megtorlására.^[2] A növekvő bűnözés miatt, és az erősödő központi államhatalom hatékonyabb védelme érdekében, megjelent az igény a büntetőjogszabályok külön kódexben való megfogalmazására.

Ha a 17–18. századi magyar büntetőszabályok politikai tárgyú magatartásaira koncentrálunk, megállapíthatjuk, hogy a korabeli hatályos törvények áttekintése által felsorolható elkövetési magatartások többségükben világosan és egyszerűen fogalmaznak: konkrét, erőszakos tetteges támadástól, összeesküvéstől védik az uralkodó személyét és az állami berendezkedést. Alig foglalkoznak azonban az alkotmány, vagy a korona közhatalma elleni fellépés megnevezésén túl azzal, hogy az államélet ezen elvontabb kategóriáinak védelme során, a nyilvánvalóan sokkal bonyolultabb és összetettebb elkövetési magatartásokat leírják, magyarázzák. Ez azzal a végzetes következménnyel járt, hogy a politikailag elfogult, a bécsi udvarból központilag irányított, a magyar jogban járatlan, vagy azt figyelmen kívül hagyó bírákra, *ad hoc* bírói fórumokra maradt a rendelkezések értelmezése, ítéletek általi szokásjogának megteremtése.^[3]

A közjogiasodás és intézményesülés a büntető anyagi jogban is egyre erőteljesebben kívánta meg, az egységes alapelveken nyugvó, rendszerezett tényállások, sőt az ezeket egybefoglaló törvénykönyvek létrehozását, a „zilált jogállapotok”^[4] rendezését. A 17. századtól kezdődően a hazai jogászság köreiben egyre sürgetőbben fogalmazódott meg annak szükségessége, hogy rendszerbe foglalják, rendezzék a magyar büntetőjogot.

Reményre adhatott okot, hogy II. József büntető-reformjaival egyidejűleg, a felvilágosodás kultúrája szabályait bátyjánál is intenzívebben adoptálta (a későbbi) II. Lipót, akinek toscanai büntetőtörvénykönyvében (1786) már az olasz felvilágosodás eszméinek visszatükröződése látható. A kódex eltörölte a halálbüntetést, megtiltotta a tortúra minden válfajának alkalmazását és a felségsértési perekben oly gyakran használt ún. privilegizált bizonyítási eszközök alkalmazását. Megszüntette a felségsértés deliktumát, amelynek fogalmát — az indokolás tanulsága szerint — a középkor folyamán mértéktelenül és jogtalanul kiterjesztették, hiszen maga a meghatározás is a római császárság barbár időszakában született meg és további megtartása nem tűrhető meg egy jól szervezett polgári társadalomban. Ezzel összefüggésben egyszer s mindenkorra tilosnak deklarálta a törvényhozó az ártatlan családtagokat sújtó vagyoneklobzást. Az egész törvénykönyvön végighúzódik az állampolgár büntetőjogi védelmére irányuló tö-

[2] Stipta, 1997.

[3] Vö. Horváth, 2008, 13.

[4] Pauler, 1872, 14.

rekvés. 1790-ben, a II. Lipót koronázását és a diétát előkészítő tárgyalásokon, általános kívánalomként jelent meg a nemesi törekvésekben a felségsértéssel kapcsolatos normák világosabb meghatározása.

II. A FELVILÁGOSODÁS ESZMÉI ÉS FÉNYEI A MAGYAR BÜNTETŐTÖRVÉNY-TERVEZETEK BEN

A Bencsik Mihály-féle 1712-es javaslatban is feltűntek már a méltányosság érvényesítésére, a büntetőjog humanizálására utaló szabályok, az ezt követő tervezetek pedig még határozottabban magukon viselik a felvilágosodás eszméinek hatását. Olyan eszmék érvényesüléséről van itt szó, melyekre való hivatkozást bőségesen találunk az újkori büntetőtörvénykönyv tervezetek bizottsági és országgyűlési vitái során is.

John Locke, a 17. század egyik legkiválóbb gondolkodója rámutat az egyének azon jogára, hogy csak beleegyezésükkel kormányozhatók, és ellenállhatnak a jogtalan hatalomnak. Írásaiban az 1680-as években kezdi kimunkálni az ellenállás jogáról szóló elméletét, jut el az aktív és passzív alattvalói hűség és szófogadó magatartás közti enyhe különbségtételtől a nyílt ellenállás gondolatáig és annak megalapozásáig. Míg korábbi munkáiban úgy nyilatkozik, hogy Isten lesz az, aki az utolsó ítélet alkalmával megítéli a természetjoggal ellentétes parancsot kiadó uralkodót, addig a polgári kormányzatról szóló 1689-es értekezésében az uralkodó és a nép, illetve annak egy tagja közti nyílt konfliktusról már azt mondja: Isten lesz az egyedüli döntőbíró, nincs más bíró a földön, aki a vitában dönthetne.^[5] A hűség szorinte nem más, mint a törvénynek megfelelő engedelmesség, és ha legfőbb végrehajtó hatalom birtokosa megszegi a törvényt, akkor tovább nem tarthat igényt az engedelmességre.

„Ahol véget ér a törvény ott kezdődik a zsarnokság.”^[6] Ha egy hatalommal felruházott személy túllépi hatáskörét, amelyet a törvény ad neki, akkortól fogva megszűnik előjáró lenni, s mivel felhatalmazás nélkül jár el, ezért éppúgy szembe lehet szállni vele, mint bárki mással, aki erőszakkal megsérti másnak a jogát. Locke a hatalom törvénytelen gyakorlásával szemben mindig jogosnak tartja az ellenállást. Véleménye szerint a „legigazibb” lázadóknak kell tekinteni az törvénytörző törvényhozókat, vagyis ők a lázadás legsúlyosabb fajtáját követik el, amikor jogsértéseikkel az embereket megfosztják szabadságuk és tulajdonuk védelmétől. Locke szerint a királlyal akkor szabad szembe szállni, ha hitszegést követett el, mert ennek következtében megszűnik a tisztsége.

Két esetet talált a szerző, mikor a fejedelem *ipso facto* megszűnik király lenni: ha megkísérli megdönteni a kormányt, vagyis célja és szándéka elpusztítani a királyságot és az államot; illetve, ha a király egy másik király vazallusává válik. Ezzel elveszti legfőbb királyi méltóságát, azt hogy Isten után közvetlenül a legnagyobb tisztséget töltheti be birodalmában. Azzal, hogy népét, akinek szabadságát védenie kellett volna elárulta, elveszti hatalmát, visszahelyezi népét a szabadság, és a nép maga vezette önrendelkezésének természetjogi állapotába.^[7] Montesquieu-t korszakos jelentőségű büntetőjo-

[5] Euchner, 1969, 214.

[6] Locke, 1999, 177.

[7] Baumgartner, 1975, 184.

gi nézetei miatt már a 19. század elején a kriminálpolitika atyjának nevezték. Bónis György megfogalmazása szerint Montesquieu az „észjogot” nem egységes és általános rendszerként képzeli el, hanem éppen az intézmények közötti térbeli-időbeli különbséget keresi és magyarázza, ezért tekinthetjük őt a jogtörténet egyik alapítójának.^[8] 1748-ban két kötetben jelent meg — Montesquieu húsz esztendei munkájának eredményeként — a *De l' esprit des lois* címet viselő műve. Hajdu Gyula szerint, *A törvények szelleméről* a büntetőjog fejlődésében az egyik alapvető forrásmunkának tekinthető.^[9] A tizenkettedik könyvben a felségsértés bűncselekménye kapcsán olyan alapelveket fogalmaz meg, amelyek a későbbi korok törvényhozásainak is útmutatóul szolgáltak. A második fejezetben megállapítja, hogy az állampolgár szabadsága elsősorban a „büntetőtörvények jóságától” függ.^[10] A bűncselekményeket négyféle csoportba osztja: vallás, erkölcs, köznyugalom, közbiztonság elleni bűncselekmények. A halálbüntetést a közbiztonság elleni bűncselekmények esetén tartja alkalmazhatónak, a *tálio* elvének egyik fajtájaként. A társadalom megtagadja a biztonságot az olyan állampolgártól, aki a társadalomnak vagy egy másik embernek a biztonsága ellen tört. Az 1795. évi magyar büntetőkódex tervezet az Alapelvei 12. pontjában szintén szerepelteti ezt a gondolatot. Úgy nyilatkozik, hogy az állam a közbiztonság és a saját biztonsága megóvása érdekében bármilyen hátrányt, még az élettől történő megfosztást is kiszabhatja büntetésként.^[11] A felségsértéssel kapcsolatban leszögezi: „Ha a felségsértés bűne nincs kellően meghatározva, ez már elég ahhoz, hogy a kormányzat önkényuralommá fajuljon.”^[12] Súlyos hibának tekinti — és ezt történelmi példákkal igazolja —, ha felségsértés névvel illetik az olyan cselekményt, amely nem az. Elítéli azokat a törvényeket, amelyek szerint a fejedelem minisztereinek személyét érintő bűncselekményeknek ugyanolyan súlyuk van, mint azoknak, amelyek az uralkodó személyét érintik.^[13] Ugyanígy teljes gondolat zavart jelent szerinte, ha pénzhamisítókat felségsértésben nyilvánítanak bűnösnek. Példák sokaságával igazolja, hogy a legnagyobb veszélyforrás a politikai hatalomnak kiszolgáltatott, határozatlan tartalmú törvény, amely kiszámíthatatlanságával még az önkényeskedő hatalmat is bármikor veszélybe sodorhatja.^[14] Azért is fontos a fogalmak tiszta használata, mert a felségsértéshez szigorú büntetések sora és egyéb következmények, mint például akár halállal is szankcionált feljelentési kötelezettség társul, ezt pedig csak a felségsértés „elsőrendű” (a király személye elleni) eseteire lehet alkalmazni.^[15]

[8] Bónis, 1955, 229.

[9] Montesquieu, 1962, I.76.

[10] Montesquieu, 2000, 293–294.

[11] Hajdu, 1971, 396.

[12] Ennél a pontnál azt ígéri, hogy a kérdésről még bővebben fog beszélni a törvények szerkesztéséről szóló könyvben. A XXIX. Könyvben azonban ígérete ellenére sajnos nem írt többet a felségsértés bűnéről. (Montesquieu, 2000, 321.)

[13] Az 1642-ben halálra ítélt Cinq-Mars márkai ügyében felségsértés volt a vád, mert Richelieu bíborost el akarta távolítani az államügyek éléről.

[14] Montesquieu egy VIII. Henrik idején hozott törvényt hoz például, amely határozatlan szövegezésével a király orvosait is hátráltatta a gyógyításban.

[15] A középkori francia jog különbséget tett az elsőrendű (közvetlenül a királyt érintő) és a másodrendű felségsértés (miniszterek és főtisztviselők elleni merényletek, király és kormánya elleni rágalmozó iratok terjesztése stb.) között. (Montesquieu, 2000, 308, 328.)

A kilencedik fejezetben a „bűnös” gondolatok kapcsán kifejti, hogy szerinte a törvények csak a másokra kiható cselekedetek megbüntetésére vállalkozhatnak. A feudális jogértelmezés szerint a felségsértést szavakkal is el lehet követni, Montesquieu álláspontja alapján azonban a szavaknak önmagukban, a hangsúly értékelése nélkül nincs relevanciája, szerinte a hallgatás néha többet jelenthet a szónál.^[16] Végkövetkezésként megállapítja, hogy ahol az elejtett fecsegő szavakból felségsértést csinálnak, ott a szabadságnak még az árnyéka sincsen meg. Montesquieu szerint az uralkodóval szemben megnyilvánuló tiszteletlenséget nem lehet felségsértésnek minősíteni, ezért egyszerű rendészeti jellegű büntetést alkalmazna a vádemelés helyett. Aki viszont nyilvános helyen lázadásra hívja fel az alattvalókat, felségsértés büntetést követi el, mert szavai cselekedetekhez kapcsolódnak és annak részét képezik. Ebben az esetben szerinte már nem a szavakat büntetik, hanem azt a cselekedetet, amelynek elkövetéséhez szavakat használtak. Álláspontja szerint bármilyen írás (gúnyirat) amennyiben nem készít elő felségsértést, szintén nem alkothatja felségsértés tárgyát.

Montesquieu a felségsértés eseteinek és történelmi példáinak tárgyalásánál jól definiált különbséget tesz a különböző korok és tájak (görög, római, japán, kínai stb.), ezen túlmenően az államformák (királyság, császárság, demokrácia, köztársaság) között. Különösen érdekesek azok a tanácsai, amelyeket a köztársaságban alkalmazott felségsértéssel kapcsolatos tényállásokkal látja el az utókort. Ha a köztársaság győzedelmeskedik az intézményét megdönteni kívánóktól, helyesebb gyorsan lezárni az eljárásokat, a lehetőleg enyhe büntetésekkel. Óvott azoktól, akik a köztársaság védelmének ürügyével a „bosszúállók zsarnokságát” teremtenék meg.^[17] Elgondolkodhatunk, hogy azok, akik ezen az 1748-ban először megjelent művön nevelkedtek, hatalomra jutva milyen gyorsan felelték a tanácsot és önnön elveiket.

Maximilien Robespierre 1791-ben, mikor még kiállt a halálbüntetés eltörlése mellett, így érvelt: a zsarnokság találta ki a felségsértés bűnét (amely nagyban hasonlatos az isteni felség megsértésének bűnéhez^[18]), és melyet csak vérrel lehet megtorolni.^[19] Inti a törvényhozókat, ne tévesszék össze a büntetések hatékonyságát a szigor túlzásaival.

Néhány hónappal később — XVI. Lajos szökési kísérletét követően —, a király sérthetetlenségéről mondott beszédében már a népet a természet szent jogán megillető sérthetetlenségről beszél. Nemcsak az uralkodó, hanem a nevében hatalmat gyakorló miniszterek sérthetetlenségét is szenvedélyesen támadja. A felségsértéssel és a király érinthetetlenségével szemben pedig a nép sérthetetlenségét, és a nemzetsérséget mint

[16] „Semmi sem teszi a felségsértés bűncselekményét önkényesebbé annál, mint a mikor fecsegő szavak alkotják annak tárgyát. ... a törvény szavakat nem sújthat halálbüntetéssel, kivéve, ha kifejezetten megállapítja azokat a szavakat, amelyeket ezzel a büntetéssel sújt... A szavak nem bűnjelek, azok csak az emlékezetben maradnak fenn.” (Montesquieu, 2000, 304.)

[17] Montesquieu, 2000, 309.

[18] Az említett szerzőknél, többször visszaköszön a felségsértés és a szentségtörés, illetve isteni felség megsértésének rokon-bűncselekményekként tárgyalt gondolata, amelyet a szerzők általában a császárkori Róma példáival igazolnak. (Montesquieu, 2000, 301.)

[19] Robespierre beszéde a halálbüntetés eltörléséről az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben, 1791. május 30-án. (Robespierre, 1988, 88.)

bűncselekményi kategóriát sorakoztatja fel, amikor azt kérdezi: „valamely nemzetet uralkodhatik egy olyan király, aki a nemzetsértés vétkében bűnös?”^[20]

Semmiképpen nem nevezhetjük véletlennek, hogy a gonosz tanácsadók megbüntetése és a nemzetsértés tényállás megalkotásának törekvése (vagyis aki a magyar nemzet felségét megsérti ugyanúgy bűnhődjék-e, mint az, aki az uralkodó személye ellen követett el sértést), olyan nagy erővel kerül elő, először éppen 1790-ben, a magyar nemesség diétái követeléseiben, hogy azután a későbbi büntető-törvényjavaslatokban (1795, 1843)^[21] is formát nyerjen.

Montesquieu után Gaetano Filangieri nézeteit ismertetem röviden a felségsértés büntetnének fogalmáról, mivel különösen az utóbbi gyakorolt jelentős befolyást a hazai büntetőjog alkotásra. Filangieri az olasz felvilágosodás kiemelkedő gondolkodója, a tiszta társadalmi szerződéses elmélettel szemben — a büntetőjogi tanításokkal kapcsolatban kifejtve — a jog történeti dimenzióját hangsúlyozta.^[22]

Filangieri a felróható bűnös szándéknak, a *dolus*nak három fokozatát különbözteti meg az akaratszabadság elve alapján: legsúlyosabbnak azokat a bűnöket tartja, ha a cselekménynek nem volt indítéka, vagy olyan indítéka volt, amelynél a hűtlenség vagy nagymértékű kegyetlenség tapasztalható.^[23]

Álláspontja szerint a felségsértést csak a legfőbb hatalmat gyakorló közjogi személy ellen lehet elkövetni, ezt a szuverén hatalomgyakorlót azonban többféleképpen is lehet veszélyeztetni. Aki csak az uralkodó megölésére törekszik, kevésbé bűnös, mint az, aki emellett a hatalom gyakorlását is meg akarja szerezni. Ezért a felségsértés legsúlyosabb — általa első osztályba sorolt — formája, a szuverenitás elleni bűncselekmény. A felségsértés második osztályába kerülne az államfő meggyilkolása, míg a felségsértő cselekmények harmadik osztályába sorolja a hazaárulás tényállását megvalósító büntetteket: a hazának, vagy a hadseregnek az ellenség kezére játszását. A negyedik osztályba sorolja a törvényes hatalommal szembeni fegyveres ellenállást, tehát a lázadást, vagy a zendülés-pártütést. Filangieri itt helyezi el az ún. felséggyalázást is, tehát az uralkodó ellen elkövetett rágalmazást, vagy becsületsértést is. Ennek indokolása szerint az alattvalóktól nem csak védelmet és engedelmességet, hanem megbecsülést is követelhet a hatalmat gyakorló személy.

A bírói önkény megelőzése érdekében, álláspontja szerint a törvénynek előzetesen és világosan meg kell határoznia, milyen magatartással lehet a felséggyalázást elkövetni. Egy filozófus merész hangvételű, gondolatébresztő, őszinte írását semmilyen körülmények között nem lehet hűtlenségnek minősíteni. Soha nem lehet akaratlanul, vagy heves indulat hatására használt kifejezéssel elkövetni, mert ha a szavakból bűncselekményt teremtenek, akkor a társadalom tele lesz besúgókkal és bűnösökkel. Elítéli továbbá a felségsértéssel kapcsolatban megkonstruált egyéb feudális tételeket, így többek között azt a gyakorlatot, hogy az uralkodó rezidenciájának megsértése szintén felségsértésnek minősül. (Hazai büntetőjogunk a kezdetektől folyamatosan alkalmazta ezt a tényállási elemet,

[20] Robespierre, 1988, 96.

[21] MOL N117 Regnicolaris NNN., fasc.12. No.71/D – Projectum Szirmayanum Codicis Criminalis Partis I-ae.; MOL N22 1843.

[22] Becchi – Seelmann, 2005, 20.

[23] Becchi – Seelmann, 2000, 63.

ami a *Tripartitum*ban már normatív formában is megjelenik, valamint az 1830-as és az 1843-as magyar büntetőtvény javaslatok is tartalmazták ezt az elkövetési magatartást.)

A felségsértés különböző fajtáinak meghatározásán túl javaslatot tett a megfelelő büntetésekre is. Álláspontja szerint nem szabad azonos büntetéssel sújtani a felségsértés különböző osztályába sorolt bűncselekmények elkövetőit. A társadalom szempontjából az első osztályba sorolt *delictumok* a legsúlyosabbak, ennek elkövetőjét valamennyi jogának elvesztésével (élet, becsület, vagyon) kell büntetni. A többi osztálynál azonban a büntetésnek már enyhébbnek kell lennie. Filangierinél ezáltal konkrétummá válik a felvilágosodásnak az a követelménye, hogy a cselekmény és büntetés közötti arány döntő jelentőségű a büntettek megelőzése és az emberibb büntetőjog kialakulása szempontjából.^[24] Az 1843. évi büntetőkódex javaslat kidolgozásánál azonban egy másik olasz, Filangieri kortársának Cesare Beccariának *A bűnökről és büntetésekről* 1764-ben megjelent, magyarra először pont 1843-ban Császár Ferenc által lefordított írása szolgáltatta döntő részben az eszmei muníciót. A klasszikus munkából, csak a felségsértés tényállásához igazodó tartalomból szemezgetek.^[25]

Beccaria a bűncselekmények súly szerinti osztályozása kapcsán kifejti, vannak bűncselekmények, amelyek közvetlenül semmisítik meg a társadalmat vagy azt, aki a társadalmat képviseli. Ilyenek azok, amelyeket a legnagyobb kárt okozó büntetteknek tekintünk, és felségsértésnek neveznek. Ő sem mulasztja el — annak a fentiekben már többször érintett problémának taglalását —, hogy kitérjen a felségsértés elnevezés ekkor már általánosnak nevezhető devalválódására. „Csak a szavakat és a legvilágosabb fogalmakat is összezavaró zsarnoki önkény és tudatlanság képes arra, hogy ezen egy néven nevezze és ennek következtében a legsúlyosabb bűncselekményekkel sújtsa a legkülönbözőbb természetű bűncselekményeket s következképpen, mint száz más alkalommal is, egyetlen szó áldozataivá tegye az embereket. Minden bűncselekmény, még ha magánszemélyek ellen irányul is, sérti a társadalmat; de mégsem minden bűncselekmény törekszik annak közvetlen megsemmisítésére.”^[26]

Hevesen bírálja a titkos vád intézményét, mint a zsarnokság alapintézményét, és megkérdi: milyen kormányzat az, ahol az uralkodó minden alattvalójában ellenséget sejt, és ezzel az intézménnyel fosztja meg nyugalmuktól a polgárokat.^[27] Kritizálja a pénzbüntetések elterjedt rendszerét, mint olyat, ami az uralkodó kincstárát gyarapítja, ezzel a felséget érdekeltté teszi a bűncselekményekben és a súlyos ítéletekben egyaránt. A bíró ebben a rendszerben inkább az államkincstár ügyvédje, mint az igazság pártatlan kutatója. Gondoljunk itt a magyar bírósági rendszer egyik legfontosabb szereplőjére, akit a királyi ügyek igazgatója és Szent korona ügyészeként (*Causarum Regalium Director et Sacrae Regni Coronae Fiscalis*) ismerünk, és aki a Fiscus személyét akár vádlóként is képviselte, többek között főbenjáró perekben is. Helyteleníti ezzel összhangban a vagyonelkobzás

[24] Hajdu idézi Filangieri a *Törvényhozás Tudománya* című művét (*La scienza della legislazione*, Venezia, 1813.) (Hajdu 1971, 294.)

[25] A szöveg elemzésekor az 1967. évi magyar kiadást vettem alapul. Nem kívánok állást foglalni a mű eredetiségének és későbbi 1998-ban megjelent jelentősen eltérő fordításának, kiadásának, szerkesztettségének kérdésében.

[26] Beccaria, 1967, 109.

[27] Beccaria, 1967, 68.

is, egyrészt mert nem tartja helyesnek, hogy az elítélttől elvett javak az uralkodót gazdagítsák, másrészt pedig mert az ártatlan családtagokat sújtja a családfő bűne.^[28] Témánk szempontjából érdekes lehet, hogy bár Beccaria a halálbüntetésről szólva a megszokott halálbüntetést ellenző szempontokat részletesen tárgyalja, mégis túllépve azokon, a célszerűség és a szükségesség alapján vizsgálja azt. Két esetben megengedhetőnek tartja az állampolgár halálra ítéletét: ha a nemzet szempontjából olyan jelentős hatalommal bír az elítélt, hogy a „törvényes kormányformát veszélyeztető forradalmat” robbanthat ki, különösen igaz ez a válságos anarchikus, illetve a nemzet szabadságát veszélyeztető helyzetekben. (A másik eset, ha az elkövető halála az egyetlen fékező erő mások bűncselekmények elkövetésétől való visszatartására. — Ezt nem magyarázza meg bővebben Beccaria.)^[29]

III. ÖSSZEGZÉS

Láthatjuk, hogy a feudális felségsértés fogalom több alakzatát a felvilágosodás eszmarendszere már nem volt hajlandó *crimen laesae maiestatis*ként értékelni, hanem a közvetlenül veszélyeztetett jogi tárgy jellege szerint az igazságszolgáltatás, vagy a közrend elleni bűntettek közé sorolja, illetve a tulajdon elleni bűncselekményként (pl. a pénzhamisítás, amely az állam érdekeit is sérti és a hiteléletet veszélyezteti) minősíti.

Pulszky Ágost szerint a büntetőjogban a középkor Beccariáig tartott, könyve a modern, emberies büntetőjog kiindulópontja. Az újkori büntetőjogi kódexek általában nemzetközi tekintélynek örvendő, több esetben gyakorlati, ítélkezési tapasztalattal is rendelkező jogtudósok (Feuerbach, Mittermaier, Schwarzenberg) munkái. Ezért is lesz az újkori büntetőjog fejlődésének jellemző sajátossága, hogy az újszerű tudományos megközelítések nagyon gyorsan megjelennek — legalább a tervezetek szintjén — a tételes jogi normákban.

Hazai kodifikáció-történetünkkel kapcsolatban leszögezhetjük, hogy az 1791–1795 között kidolgozott magyar büntetőkódex tervezet alkotóira a legnagyobb hatást Filangieri elvei gyakorolták. Míg Beccaria befolyásának értékeléséhez, Kádár Miklósnak Beccaria művéhez írt bevezető tanulmányában írtakat hívom segítségül: „Hazánkban az 1790-évi és az 1827-évi törvénytervezetek, sőt az 1843-évi, végül az 1878-évi javaslatok, illetőleg törvény is elvi, elméleti és megoldási hatásainak hordozói.”^[30]

IRODALOM

- Balogh Elemér (2008): A magyar büntetőjogi dogmatika kezdetei. In: *Jogtörténeti Szemle*, 4. szám, 1–8.
- Baumgartner Wilhelm (1975): *Naturrecht und Toleranz bei John Locke*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde des Philosophischen Fachbereichs der Julius-Maximilians-Universität zu Würzburg, Würzburg.

[28] Beccaria, 1967, 95., 132.

[29] Beccaria, 1967, 88.

[30] Beccaria, 1967, 13.

- Becchi, Paolo – Seelmann, Kurt (2000): *Gaetano Filangieri und die europäische Aufklärung*. Peter Lang GmbH Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main.
- Becchi, Paolo – Seelmann, Kurt (2005): *Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás*. Gondolat Kiadó, Budapest. (Jogtörténeti Értekezések 32.)
- Beccaria, Cesare (1967): *Büntett és büntetés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bónis György (1955): *Montesquieu jogi és politikai nézetei*. Különlenyomat a MTA Társadalmi-történeti Tudományok Osztályának Közleményei, VII. kötet, 3. szám, MTA, Budapest.
- Euchner, Walter (1969): *Naturrecht und Politik bei John Locke*. Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main.
- Finkey Ferenc (1942): *Az 1792. évi büntetőtörvényjavaslat 150. évfordulója*. Stúdium Könyvkiadó, Debrecen.
- Hajdu Lajos (1971): *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex tervezete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Locke John (1999): *Második értekezés a polgári kormányzatról*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.
- Montesquieu (1962): *A törvények szelleméről*. (I-II. kötet), Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Montesquieu (2000): *A törvények szelleméről*. Osiris – Attraktor Kiadó, Budapest.
- Pauler Tivadar (1872): *Büntetőjogtan*. (I-II. kötet), Pfeifer Ferdinánd kiadó, Pest.
- Pulszky Ferenc (1890): *Visszaemlékezések a büntetőtörvénykönyv kidolgozására küldött bizottság munkálataira*. In: *Jogtudományi Közlöny*, 47. és 50. szám, 369–370., 393.
- Stipta István (1997): *Az abszolútizmus állama*. In: *Rubicon*, 8. szám, 30–33. Rubicon-Archívum 1990-2001, CD-ROM.
- Schwarze, Friedrich Oskar (1843): *Entwurf eines Strafgesetzbuchs für das Königreich Ungarn und die damit verbundenen Theile*. Durch eine Reichsdeputation in den Jahren 1841-1843. ausgearbeitet. (Kritische Jahrbücher für deutsche Rechtswissenschaft, Bd. 14.)